

Noodzakelijk gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op sportvelden met natuurgras; addendum 2022

voetbalvelden, golfterreinen en andere sportvelden met natuurgras

advies commissie bestaande uit:

Ernst Bos	Ernst Bos Advies
Martin Brummel	GrasMeesters
Maurice Evers	Lumbricus
Casper Paulussen	NiB ScanPro
Gerard Schoenaker	De Grasexpert

17 januari 2022

Hoofdstuk 1: Aanleiding voor het advies

In januari 2020 heeft een ad hoc commissie een advies opgesteld over het noodzakelijk gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op sportvelden met natuurgras. Het betreft zowel golfterreinen als velden die voor andere sporten worden gebruikt. Het advies dat nu voorligt, is een addendum (toevoeging) op dat advies uit 2020. Evenals in het advies uit 2020, wordt in dit addendum bezien in welke situaties en op welke delen van een sportveld het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen nog noodzakelijk is. Daarbij wordt uitgegaan van de actuele kennis en praktijkervaring. Dit addendum, in dit rapport verder aangeduid met 'advies', is dan ook een vervolg op het advies uit 2020 en moet daarmee in samenhang worden gelezen.

Binnen de kaders van het Nationaal Sportakkoord werken sportbonden, terreinbeheerders en overheden samen aan verduurzaming van sportaccommodaties. Eén van de initiatieven uit het Nationaal Sportakkoord is dat het beheer van sportvelden op natuurgras plaatsvindt zonder gebruik te maken van gewasbeschermingsmiddelen. Een dergelijk 'chemievrij beheer' is mogelijk als geïntegreerde gewasbescherming wordt toegepast en toereikende preventieve of niet-chemische maatregelen en methoden op de markt beschikbaar zijn. 'Toereikend' wil zeggen dat de maatregelen of methoden technisch uitvoerbaar zijn (op basis advies praktijkdeskundigen) en dat de kosten niet onredelijk hoog zijn. Als in de praktijk geen toereikende maatregel of methode beschikbaar is, kan voor bepaalde onkruiden, ziekten en plagen een uitzondering gelden, in die zin dat voor beheersing ervan gewasbeschermingsmiddelen mogen worden gebruikt. De uitzondering wordt in beginsel elke twee jaar heroverwogen.

Vanaf november 2017 gold in de regelgeving een verbod op het professioneel gebruik van gewasbeschermingsmiddelen buiten de landbouw. Op dat verbod zijn uitzonderingen gemaakt, onder meer voor (delen van) sportvelden. De uitzonderingen zijn vastgelegd in artikel 8.4 en bijlage XVII de Regeling gewasbeschermingsmiddelen en biociden. Het gebruiksverbod en de uitzonderingen zijn in november 2020 door het Gerechtshof Den Haag onverbindend verklaard. Op dit moment (januari 2022) ligt een wetsvoorstel ter 'reparatie' bij het parlement. Na aanvaarding zal het gebruiksverbod met uitzonderingen weer gelden.

Overigens legt het Nationaal Sportakkoord een accent op het nemen van de eigen verantwoordelijkheid. Voorschriften over een chemievrij beheer zijn wel in regelgeving opgenomen, maar zijn ook nadrukkelijk onderdeel van de gedeelde ambitie van organisaties om te beschikken over 'een functionele, goede en duurzame sportinfrastructuur'.

Het advies dat thans voorligt, geeft de opvattingen van praktijkdeskundigen welke uitzonderingen voor sportvelden met natuurgras noodzakelijk zijn. Rekening is gehouden met voorstellen van deelnemers namens de sportsectoren. Daarmee is het advies relevant voor een duurzaam beheer van natuurgras op sportvelden. Bij het vaststellen van de uitzonderingen op het gebruiksverbod zal met het advies en de voorstellen rekening worden gehouden.

1.1 Aanvraag om advies

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat heeft vijf onafhankelijke deskundigen gevraagd om een onafhankelijk oordeel (advies) over de noodzaak om op sportvelden nog gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken. Vertrekpunt voor het advies is dat sportvelden op een gebruikelijke, vakbekwame manier zijn aangelegd en ingericht en dat de vakbekwame terreinbeheerder de redelijke maatregelen uitvoert. Vraag was vervolgens of het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen nog noodzakelijk is om een acceptabele - niet: maximale of perfecte - bespeelbaarheid van het natuurgras te behouden, zodat de sportbeoefening feitelijk voldoende mogelijk blijft. Anders geformuleerd: Is het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, gelet op uw kennis en praktijkervaring, nog noodzakelijk omdat preventieve of 'niet-chemische' maatregelen waarschijnlijk financieel onhaalbaar uitvallen of technisch onvoldoende toepasbaar (onvoldoende effectief) zijn.

Daarnaast hebben de deskundigen met het ministerie gesproken over de vraag of een overgangstermijn en/of een hardheidsclausule in de regelgeving opgenomen zouden moeten worden. Een aantal overwegingen daarover zijn neergelegd in hoofdstuk 3 van dit advies.

1.2 Bijeenkomst 25 november 2021

De adviezen zijn besproken tijdens een bijeenkomst op 25 november 2021. Aanwezig waren vijf onafhankelijke deskundigen, in alfabetische volgorde:

Ernst Bos	Ernst Bos Advies
Martin Brummel	GrasMeesters
Maurice Evers Casper	Lumbricus
Paulussen	NiB ScanPro
Gerard Schoenaker	De Grasexpert

Als toehoorder en deelnemer waren tevens aanwezig de heer Koen Beelen, namens NOC/NSF, en Niels Dokkuma, werkzaam bij de Golfalliantie. De redactie van dit advies is verzorgd door twee ambtenaren van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Als basis voor het advies heeft de bovengenoemde regelgeving gediend. Drie documenten die voorafgaande aan de bijeenkomst zijn ingediend en bij het advies zijn betrokken, zijn achter dit advies gevoegd. Het betreft een precisering door de Golfalliantie, waarin de gewenste uitzonderingen voor golfterreinen gemotiveerd worden toegelicht, een position paper door Lumbricus BV en een informerende tekst door GrasMeesters.

De commissie heeft dit advies voor de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat met alle zorgvuldigheid opgesteld. De leden hebben zich in het advies gebaseerd op hun kennis en jarenlange ervaring in het beheer van sportvelden met natuurgras. De commissie of de individuele leden van de commissie zijn echter niet aansprakelijk voor schade, in welke vorm of mate dan ook, die samenhangt met dit advies.

Hoofdstuk 2: Advies gebruik gewasbeschermingsmiddelen

In de tabellen worden achtereenvolgens de uitzonderingen voor de beheersing van onkruiden, insecten en schimmels benoemd. De opmerkingen die na de tabel volgen, zijn deels een motivering van de uitzonderingen, vooral betreft het een korte weergave van aandachtspunten die tijdens de bijeenkomst naar voren zijn gebracht.

2.1 Onkruiden

In aanvulling, deels in afwijking op de tabellen uit het advies uit 2020:

Golfterreinen – onkruiden

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	green	fringe, collar	foregreen, apron	tees	fairways	maintained-rough	golfrough				
<i>Plantago spp.</i>	Weegbree	nee	maximaal 20% per jaar met inachtneming schadedrempel					nee				
<i>Veronica filiformis</i>	Draadereprijs	nee						nee				
<i>Veronica arvensis</i>	Veldereprijs	nee						nee				
<i>Taraxacum officinalis</i>	Paardenbloem	nee						nee				
<i>Bellis perennis</i>	Madeliefje	nee						nee				
<i>Trifolium spp.</i>	Klaver	nee						nee				
<i>Polygonum aviculare</i>	Varkensgras	nee						nee				
<i>Hypochaeris radicata</i>	Biggenkruid	nee						nee				
<i>Ranunculus repens</i>	Kruipende boterbloem	nee						nee				
<i>Achillea millefolium</i>	Duizendblad	nee						nee				
<i>Cerastium fontanum</i>	Hoornbloem	nee						nee				
<i>Cirsium arvense</i>	Akkerdistel	nee						nee	nee	nee	nee	nee
<i>Jacobaea vulgaris subsp. vulgaris</i>	Jacobskruid	nee						nee	nee	nee	nee	nee
<i>Rumex obtusifolius</i>	Ridderzuring	nee	nee	nee	nee	nee	nee					
<i>Sagina procumbens</i>	Liggende vetmuur	10%	nee	nee	nee	nee	nee	nee				
<i>Growth regulator</i>	grasgroeiremmers	nee	nee	nee	nee	nee	nee	nee				

Toelichting bij het gebruik van de tabel

In beginsel zijn onkruiden beheersbaar zonder het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Randvoorwaarde is een goede opbouw van het veld en een beheer waarmee de bodemverstoring wordt geminimaliseerd. Bestrijding en aspecten als weersomstandigheden (veranderingen in het klimaat) en gebruik (resultierend in zode beschadiging) kunnen de bodem verstoren, met onkruidvorming als gevolg. Een zaadbank in de bodem kan nog vele jaren voor ongewenste

onkruidgroei zorgen. In veel situaties behoeft de beheerder een aantal jaren geen gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken, maar vanwege deze aspecten kan gebruik na overschrijding van de schadedrempel incidenteel toch beperkt nodig zijn.

De afgelopen decennia zijn grasveld-toplagen op verschillende manieren opgebouwd. De uitgangssituatie moet goed zijn, dat werkt positief uit voor de beheermogelijkheden. Het zou nuttig zijn om een soort blauwdruk te ontwerpen voor de perfecte toplaag, onder meer rekening houdend met de invloed van licht op de kwaliteit van het natuurgras – anders gezegd: rekening houdend met de optimale groeiomstandigheden voor de grasmat. Met de huidige kennis en beschikbare methodieken is het nog te vroeg om over te schakelen naar een beheer zonder enig gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Jacobskruiskruid is goed handmatig te beheren. Wel moet dan worden voorkomen dat de bodem wordt omgewoeld, want dat creëert een zaaibed waardoor het zaad makkelijk weer kan wortelen. Verstoring van bodem is een belangrijke oorzaak van het vóórkomen van onkruiden, die vaak pionierplanten zijn. Bij rust in de bovenlaag lost het probleem met Jacobskruiskruid zich vanzelf op; in kort gras is echter geen tijd beschikbaar om Jacobskruiskruid zichzelf te laten uitfaseren. In de golfrough is mechanische bestrijding niet gewenst.

Rijkswaterstaat past tegen Jacobskruiskruid en andere onkruiden geen gewasbeschermingsmiddelen toe.

Jacobskruiskruid vormt voor paarden en ander vee in hoge dosering alleen een risico in gemaaide toestand omdat de plantresten dan niet meer worden herkend. Schapen en geiten verdragen de giftige stof in Jacobskruiskruid beter en eten deze, maar alleen in laatste instantie als niet iets beters te vinden is.

Er zijn betrekkelijk weinig ervaringen met biggenkruid en vogelmuur. Biggenkruid wordt op relatief weinig terreinen als probleem ervaren en dan voornamelijk in de beginfase bij pas aangelegde velden. Deze soorten profiteren vooral van verstoring van het oppervlak. Een gesloten grasmat en rust in de grond helpt.

Canadese Fijnstraal wordt niet ervaren als probleem, hoewel het onkruid in zeer droge perioden wel kan voorkomen. De problematiek is dan min of meer vergelijkbaar met Jacobskruiskruid.

Duizendblad is in het vorige advies niet als probleem aangemerkt omdat het bij lage concentraties speelttechnisch een beperkt probleem vormt, maar die conclusie behoeft heroverweging gelet op praktijkervaringen waar de plant wel 'agressief' hinderlijk kan zijn. Als de verstoring van de bovenlaag afneemt en de grasmat actiever groeit, verminderen in het algemeen ook de problemen. Akkerdistel is in het vorige advies niet in de uitzonderingen opgenomen, vanwege het belang voor de biodiversiteit. Echter, met niet-chemisch beheer wordt de gebruiksfunctie van het terrein onvoldoende behouden.

Het percentage, 20% van het areaal per jaar, is reëel, maar zou in de toelichting nader gemotiveerd moeten worden. Ongeacht of één of meerdere onkruiden worden bestreden, mogen gedurende een jaar op ten hoogste 20% van het betreffende kortgrasareaal gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast. Het percentage kan in de praktijk lager uitvallen, indien sprake is van een goede grondslag, goede timing van de activiteiten en van een dichte grasmat. Indien de inzet van gewasbeschermingsmiddelen noodzakelijk wordt geacht, heeft pleksgewijze toepassing altijd de voorkeur. De aanwezigheid van onkruiden is vaak een signaal dat de bodem is verstoord en/of dat de concurrentiepositie van de gewenste grassen onvoldoende is. Bemesting, maaieregime en beregening moeten dan beter worden afgestemd op de doelgrassen (wel gewenste grassen). Afhankelijk van de gewenste grassen is meer of juist minder bemesting nodig.

Op de markt zijn technieken beschikbaar waarmee specifiek, pleksgewijs gewasbeschermingsmiddelen kunnen worden toegediend. Daarmee kan het middelgebruik sterk worden beperkt. Overigens zijn precisiespuittechnieken op basis van beeldtechnieken in opkomst en reeds geschikt voor breedbladige onkruiden.

Het hanteren van schadedrempels is één van de basisprincipes van geïntegreerde gewasbescherming. Niet tegen elke schade behoeven maatregelen te worden getroffen, maar alleen de schade van zodanige aard dat die gelet op de doelstellingen (goede, gezonde sportbeoefening, binnen het kader van geïntegreerde gewasbescherming) van de beheerder niet acceptabel is en dat daarom maatregelen moeten worden uitgevoerd. De doelstellingen en dus de concrete schadedrempel worden niet ad hoc, maar in de planvorming voorafgaand aan uitvoering van het beheer bepaald.

Grasgroeiremmers (groeiregulatoren, plant growth regulators/PGR's) zijn gewasbeschermingsmiddelen. Geadviseerd wordt geen uitzondering op te nemen voor grasgroeiremmers, zoals ook in het advies uit 2020 is geadviseerd. De tabel geeft alleen de situaties

waarin wél (voor bepaalde terreinen of problemen) een uitzondering van toepassing is, zodat de grasgroeiremmers in de tabel niet genoemd hoeven te worden. Desondanks wordt geadviseerd die omwille van de duidelijkheid voor de uitvoeringspraktijk toch in de tabel te vermelden, zoals dat ook in de vorige tabel is vermeld.

Het advies voor nieuw ingezaaide delen blijft ongewijzigd. Uit het advies uit 2020: 'jaar 1 geen bestrijding, jaar 2 of 3: eenmalig 100%, na die periode geldt de tabel. Het percentage 100% betekent niet dat onkruiden móeten worden bestreden, uitgangspunt blijft dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen door toepassing van geïntegreerde gewasbescherming zoveel mogelijk moet worden vermeden. Na maximaal 3 jaar is sprake van een bestaande grasmat en is de tabel onverkort van toepassing.

'Nieuw ingezaaid' wil zeggen: het sportveld dat in het kader van aanleg, renovatie of grootschalig onderhoud in zijn geheel (opnieuw) wordt ingezaaid. Kleinschalig onderhoud in het doelgebied van een voetbalveld valt daar niet onder. Voor de (nieuw aangelegde) nursery greens geldt hetzelfde advies als voor nieuw ingezaaide sportvelden.'

Overige opmerkingen

In Denemarken wordt een puntensystematiek gehanteerd. Afhankelijk van de risico's van de gewasbeschermingsmiddelen, worden aan het gebruik ervan punten toebedeeld. Het totaal aantal punten mag een quotum niet overschrijden. Dit betreft een geheel andere benadering dan die uit de Nederlandse regelgeving, hoewel de bijlagen bij de regelgeving kunnen worden beschouwd als een vérgaande vereenvoudiging van het Deense systeem. Het gaat om een omvangrijk systeem met forse ontwikkel- en beheerlasten. De systematiek lijkt effectief te zijn, maar brengt structurele administratieve lasten met zich mee.

Ernst Bos Advies heeft een handreiking opgesteld voor het beheer van sportterreinen met natuurgras, niet zijnde golfterreinen. De opmerkingen en adviezen uit deze handreiking kunnen niet één-op-één worden toegepast voor golfterreinen, omdat die terreinen op een andere wijze zijn opgebouwd, bespeeld en beheerd worden en andere kwaliteitswensen hebben.

Gewasbeschermingsmiddelen zijn in het algemeen niet voldoende effectief tegen oliehoudende zaden in de bodem die nog jarenlang een kiemkrachtige zaadbank kunnen vormen.

Andere sportvelden -onkruiden

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Wedstrijdvelen in stadions	Wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions
<i>Plantago spp.</i>	Weegbree	nee	maximaal 10% per jaar met inachtneming schadedrempel
<i>Veronica filiformis</i>	Draadereprijs	nee	
<i>Veronica arvensis</i>	Veldereprijs	nee	
<i>Taraxacum officinalis</i>	Paardenbloem	nee	
<i>Bellis perennis</i>	Madeliefje	nee	
<i>Trifolium spp.</i>	Klaver	nee	
<i>Polygonum aviculare</i>	Varkensgras	nee	
<i>Growth regulator</i>	grasgroeiremmers	nee	

Toelichting bij het gebruik van de tabel

In het algemeen worden wedstrijdvelen in stadions beheerd met een sterke focus op de visuele aspecten. De grasmat moet vol zijn en (bijna) zonder zichtbare ziekten, plagen en onkruiden. Geadviseerd wordt de lijst met uitzonderingen voor wedstrijdvelen in stadions ongewijzigd te houden, inclusief het advies om geen grasgroeiremmers toe te passen in belijning en elders.

Er zijn voldoende technische mogelijkheden om binnen enkele jaren een chemievrij beheer van wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions mogelijk te maken. De inzet van gewasbeschermingsmiddelen tegen onkruiden is bij goed beheer niet nodig. In veel gevallen betekent dat ook extensivering van het beheer, zoals bij droogte een voldoende weerbare grasmat met rust te laten. Het frequent laten bespelen van het veld (vermijden 'onderbespeling') is in het algemeen een goede onkruidwerende maatregel. Bij meerdere gemeentelijke beheerorganisaties levert een chemievrij beheer, dus de uitvoering van preventieve of niet-chemische onkruidbeheersing in de praktijk weinig problemen op. Toch is de conclusie dat een beheer waarbij in het geheel geen gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast, door de sportsector op dit moment nog niet praktisch mogelijk is.

Wat betreft de financiële aspecten van een dergelijk beheer: er is een trend om beheertaken over te dragen van gemeenten naar verenigingen (vaak met inzet van vrijwilligers), alsmede uitbesteding aan commerciële partijen, waarbij soms budgetten worden verlaagd. Daardoor neemt de kennis over het beheer af, en is het verstandig in te zetten op kennisvergroting en kennisdeling. Indien wordt overgestapt naar een beheer zonder gewasbeschermingsmiddelen, moet de eerste jaren rekening worden gehouden met hogere kosten, afhankelijk van de opbouw van de velden en de onderhoudssituatie van de velden. In dat beheer moet de focus worden verlegd, die moet niet zozeer liggen op 'bestrijden', maar op preventie en implementatie van geïntegreerde gewasbescherming (IPM). Een beheer zonder gewasbeschermingsmiddelen kán met zich meebrengen dat een ander kwaliteitsbeeld moet worden geaccepteerd, maar zonder dat afbreuk wordt gedaan aan bespeelbaarheid en veiligheid. Overigens is bij een goed preventiegericht beheer veelal eerder sprake van kwaliteitsverbetering, zowel visueel als speltechnisch en beheertechnisch. In de praktijk ligt de focus van veel beheerders, aannemers, adviseurs en verkopers te veel op bestrijden in plaats van op preventie.

Geadviseerd wordt op sportvelden buiten stadions geen grasgroeiremmers toe te passen in belijning en elders. Voor deze velden wordt geadviseerd de lijst met uitzonderingen ongewijzigd te houden maar het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen te beperken tot maximaal 10% van het areaal. Ongeacht of één of meerdere onkruiden worden bestreden, mogen gedurende een jaar op ten hoogste 10% van het areaal gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast. Het percentage kan in de praktijk lager uitvallen, indien sprake is van een goede grondslag, goede timing van de activiteiten en van een dichte grasmat. De aanwezigheid van onkruiden is vaak een signaal dat de bodem is verstoord en/of dat er onvoldoende concurrentie van de grasmat plaatsvindt. Bemesting, maaieregime en beregening moeten dan beter worden afgestemd op de doelgrassen (wel gewenste grassen). Afhankelijk van de gewenste grassen is meer of juist minder bemesting nodig.

Het hanteren van schadedrempels is één van de basisprincipes van geïntegreerde gewasbescherming. Niet tegen elke schade behoeven maatregelen te worden getroffen, maar alleen de schade van zodanige aard dat die gelet op de doelstellingen (goede, gezonde sportbeoefening, binnen het kader van geïntegreerde gewasbescherming) van de beheerder niet acceptabel is en dat daarom maatregelen moeten worden uitgevoerd. De doelstellingen en dus de concrete schadedrempel worden niet ad hoc, maar in de planvorming, voorafgaand aan uitvoering van het beheer bepaald.

Gewasbeschermingsmiddelen zijn in het algemeen niet voldoende effectief tegen oliehoudende zaden in de bodem die nog jarenlang een kiemkrachtige zaadbank kunnen vormen.

2.2 Insecten

In aanvulling, deels in afwijking op de tabellen uit het advies uit 2020:

Golfterreinen - insecten

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	green	fringe, collar	foregreen, apron	tees	fairways	maintained-rough	golffrough
<i>Melolontha melolontha</i>	Meikever	ja						nee
<i>Amphimallon solstitialis</i>	Junikever							
<i>Tipula spp</i>	Emelten	ja	nee					

Andere sportvelden - insecten

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Wedstrijd- en trainingsvelden in stadions	Wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions
<i>Melolontha melolontha</i>	Meikever	nee	ja
<i>Amphimallon solstitialis</i>	Junikever	nee	

Toelichting bij het gebruik van de tabel

Voor de overige schadelijk bladsprietkevers, zoals de rozenkever, behoeft een uitzondering niet te worden overwogen, omdat - naast preventieve maatregelen - nematoden kunnen worden ingezet. Producten met nematoden zijn geen gewasbeschermingsmiddelen, ze vallen onder een ander juridisch kader.

Voor de bestrijding van de larven (engerlingen) van mei- en junikever en van de larven (emelten) van langpootmuggen is het hanteren van een percentage van 20% van het areaal, zoals vermeld in

het rapport uit 2020, niet praktisch. Vooraf is niet te bepalen waar een vlucht kevers of langpootmuggen neerstrijkt en waar dan bestreden moet worden. De schade die door deze insecten, en met name door de kevers, wordt veroorzaakt, kan zeer aanzienlijk zijn. Op dit moment heeft het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden geen gewasbeschermingsmiddelen tegen deze insecten toegelaten maar er zijn middelen in ontwikkeling. De insecten vormen wel een probleem waartegen het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanvaardbaar is; indien in de toekomst een middel wordt toegelaten, mag vanaf dat moment daarvan gebruik worden gemaakt.

Overige opmerkingen

De schade vanwege engerlingen kan op velden buiten stadions fors zijn. Bestrijding van emelten met preventieve maatregelen of nematoden is mogelijk, maar niet voor alle velden effectief. De effectiviteit van nematoden is in belangrijke mate afhankelijk van de bodemtemperatuur waardoor inzet in een deel van het jaar niet mogelijk is.

In het beheer behoren de beginselen van geïntegreerde gewasbescherming te worden toegepast, met de inzet van gewasbeschermingsmiddelen als laatste redmiddel. Tegen emelten kunnen vogels (spreeuwen, aangelokt door nestelmogelijkheden) worden ingezet. Ook de aanwezigheid van biodiversiteit kan de populatie van emelten drukken, maar is evenmin altijd voldoende effectief. Beluchting van de bodem in het najaar wordt wel beschouwd als onderdeel van geïntegreerde gewasbescherming, maar heeft als ongunstig neveneffect dat de gaatjes in de bodem gunstig zijn voor emelten.

2.3 Schimmels

In aanvulling, deels in afwijking op de tabellen uit het advies uit 2020:

Golfterreinen - schimmels

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	green	fringe, collar	foregreen, apron	tees	fairways	maintained-rough	golfrough
<i>Clariireedia spp.</i> (vml. <i>Sclerotinia homoeocarpa</i>)	Dollarspot	2x/jaar met inachtneming schadedrempel		nee	nee	nee	nee	nee
<i>Microdochium nivale</i> , <i>Fusarium nivale</i>	Sneeuwschimmel	1x/jaar met inachtneming schadedrempel		nee	nee	nee	nee	nee

Andere sportvelden - schimmels

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Wedstrijd- en trainingsvelden in stadions	Wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions
<i>Clariireedia spp.</i> (vml. <i>Sclerotinia homoeocarpa</i>)	Dollarspot	ja	nee
<i>Microdochium nivale</i> , <i>Fusarium nivale</i>	Sneeuwschimmel	ja	nee
<i>Pythium spp.</i>	Kiemplantenziekte	ja	nee

Toelichting bij het gebruik van de tabel

Grey Leafspot is een aandachtspunt maar is niet opgenomen, omdat de schimmel (nog) niet in Nederland voorkomt.

Overige opmerkingen

Met predictieve modellen kan worden ingeschat op welk moment Dollarspot en sneeuwschimmel een probleem wordt. Rekening houdend met omgevingsfactoren kan modelmatig bepaald worden of en wanneer tegen deze schimmel gewasbeschermingsmiddelen moeten worden ingezet. De schadedrempel is echter leidend.

In de praktijk kan onduidelijkheid bestaan wat onder preventief gebruik moet worden verstaan, zoals voorheen genoemd in het etiket van het gewasbeschermingsmiddel Signum. Het Ctgb heeft mondeling meegedeeld ervan uit te gaan dat de toepasser voorafgaande aan toepassing een schadedrempel bepaalt en pas na overschrijding ervan het middel toepast. Dat kan worden opgevat als 'curatief gebruik'. Daarmee lijkt het verschil tussen preventief en curatief voornamelijk taalkundig van aard.

Volgens het etiket van Signum mag het middel twee keer worden toegepast (afgezien van een 'proefbespuiting'). In de praktijk is de tweede toepassing niet altijd nodig, of kan een alternatief (zoals bemesting met ijzersulfaat) worden ingezet. Om te beoordelen of een toepassing nodig is,

behoort een schadedrempel te worden bepaald en toegepast (het meest recente gebruiksvoorschrift bepaalt: 'Zodra de eerste symptomen worden waargenomen een behandeling uitvoeren'). Het verdient aanbeveling als de beheerder een kwantitatieve schadedrempel aanhoudt, voor zover dat al niet zou volgen uit de beginselen van geïntegreerde gewasbescherming. Omdat de afgelopen jaren het beheerseizoen gemiddeld langer is geworden, kan een herhalingstoepassing wel nodig zijn met een maximum zoals weergegeven in de tabel. Overigens is volgens monitoringsgegevens van de golfsector het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen tegen schimmels de afgelopen jaren fors verminderd.

Hoofdstuk 3: Overgangstermijn en hardheidsclausule

In het vorige hoofdstuk wordt geadviseerd om voor onkruidbeheersing op wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen nog beperkt toe te staan. Aan dat advies verbonden is de vraag of een overgangstermijn of hardheidsclausule in de regelgeving opgenomen zou moeten worden. Dit betreft een beleidsmatige afweging, waarbij relevante inhoudelijke aspecten behoren te worden betrokken. Tijdens de bijeenkomst van 25 november zijn de volgende *inhoudelijke aspecten van een overgangstermijn* benoemd:

1. Er zijn voldoende technische mogelijkheden voor een chemievrij beheer van wedstrijd-, trainings- en bijvelden buiten stadions. Vooral bij een gemeentelijke beheerorganisatie behoort een chemievrij beheer, dus de uitvoering van preventieve of niet-chemische onkruidbeheersing weinig problemen op te leveren. De inzet van gewasbeschermingsmiddelen tegen onkruiden is in beginsel niet nodig.
2. De overstap naar een ander beheer kan worden bemoeilijkt vanwege de trend om beheertaken over te dragen van gemeenten naar verenigingen, die in het algemeen gebruik maken van – een afnemend aantal – vrijwilligers. Een deel van de beheerders van sportvelden niet zijnde golfterreinen, lijkt (mede daardoor) nog onvoldoende op de hoogte van de mogelijkheden van een beheer zonder gewasbeschermingsmiddelen. Soms worden tegelijk budgetten verlaagd. Dat kan praktisch lastig zijn, omdat de eerste jaren na een overstap rekening moet worden gehouden met hogere kosten, afhankelijk van de opbouw van de velden en de onderhoudssituatie van de velden.
3. Gewasbeschermingsmiddelen hebben risico's, maar preventieve en niet-chemische maatregelen en methoden ook. Voorkomen moet worden dat inderdaad geen gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast, maar wel andere producten met negatieve effecten voor de bodem, die niet vallen onder de definitie 'gewasbeschermingsmiddel' zoals biostimulanten.
4. De vraag was aan de orde hoe terreinbeheerders praktisch kunnen worden gestimuleerd om hun beheer zodanig vorm te geven en uit te voeren, dat tegen onkruiden geen gewasbeschermingsmiddelen meer worden gebruikt. De volgende aanpak kan worden gekozen:
 - o Stel een transitieperiode van bijvoorbeeld twee jaar. Een transitieperiode maakt duidelijk dat actie moet worden ondernomen. Een transitieperiode is redelijk omdat de overgang naar een chemievrij beheer technisch wel mogelijk is, maar tijd vergt. Dat laatste temeer omdat die overgang soms financieel lastig ligt.
 - o Gedurende de transitieperiode moet de opbouw van het veld in orde worden gebracht. Daardoor dalen de beheerkosten op langere termijn, uitzonderingen daargelaten. Het betreft onder meer de kosten voor mechanische bewerking, toediening meststoffen, (eenmalige) advieskosten van onafhankelijke deskundigen en dergelijke.
 - o Kies voor 'quick wins/laaghangend fruit' die met minimale kosten al effectief kunnen zijn:
 - Optimaliseer het maaibeleid, dat is het halve werk. Minder afvoeren van maaisel bespaart meststoffen. Het gebruik van zware bodemverdichtende machines moet worden vermeden. Het gebruik van robotmaaiers is positief voor de zodedichtheid, maar is vandalisme- en diefstalgevoelig.
 - Zorg voor voldoende bespeling, ook van de wedstrijdvelden door deze te gebruiken voor trainingen, dat is een goedkope en effectieve onkruidwerende maatregel.
 - Laat het gras met rust in droge warme periodes en bewater spaarzaam, in de praktijk zal het gras meestal beter bewortelen en sterker terugkomen.
 - o De preventieve maatregelen die worden toegepast om sportvelden zonder gewasbeschermingsmiddelen te beheren, maken die velden meer robuust en klimaatbestendig, beter bestand tegen langere droge en warme maar ook nattere periodes.
 - o Op de langere termijn zijn ontwikkelingen voorzien zoals precisiebeheersing en voorspellende

modellering die -vooralsnog alleen voor 'voorlopers'- een preventieve en uiteindelijk kosteneffectieve aanpak faciliteren.

- o De maatschappelijke druk naar minder chemische middelen op openbaar terrein neemt toe.
- o Na afloop van de transitieperiode de lijst met uitzonderingen afschaffen, of ten minste inperken. Een uitzondering voor onvoorziene omstandigheden is redelijk, voor herstel van aanzienlijke schade veroorzaakt door ziekten en plagen.

5. In de aanpak behoort onderscheid gemaakt te worden tussen golfterreinen en overige sportterreinen. Op golfterreinen ondervindt de grasmat relatief veel meer stress. Een nulgebruik van gewasbeschermingsmiddelen is op het kortgras van golfbanen daarom technisch niet of moeilijk haalbaar en/of betaalbaar, maar wel op overige sportterreinen.

Relevant voor de *beleidsmatige afweging over een overgangstermijn* is het volgende:

6. Een chemievrij beheer vergt een fundamenteel andere aanpak. Tal van partijen hebben de afgelopen jaren op verschillende manieren veel communicatie over een chemievrij beheer verzorgd. Enerzijds pleit dat ervoor de uitzonderingen te schrappen: terreinbeheerders kunnen volledig op de hoogte zijn. Anderzijds, als velden te snel in kwaliteit achteruitgaan, kan men besluiten op kunstgras over te stappen. Uit oogpunt van duurzaamheid is kunstgras een veel slechtere keuze dan incidenteel gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Overigens, het gebruik van kunstgras kan leiden tot 'onderbespeling' van de sportvelden met natuurgras, hetgeen vanuit leidt tot vermijdbare aanwezigheid van onkruiden.

7. De staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat heeft de Tweede Kamer op 25 oktober 2019 (Kamerstuk 27 858, nr. 488) meegedeeld:

"Na 2022 mogen geen gewasbeschermingsmiddelen meer worden gebruikt op sportvelden en in de tussentijd wordt het gebruik alleen nog toegestaan voor een beperkte lijst met te bestrijden plagen. Voor sportvelden is een Green Deal gesloten om het gebruik af te bouwen. Helaas blijkt het niet mogelijk om in 2020, zoals beoogd, al volledig naar een chemievrij beheer over te gaan. Voor sportvelden zal nog tot en met 2022 een uitzondering gelden om alleen voor een beperkt aantal en nog nader vast te stellen specifieke hardnekkige plagen (zoals bepaalde onkruiden, schimmels en insecten) – daar waar geen werkend alternatief is – gewasbeschermingsmiddelen te mogen gebruiken. Het zou dan bijvoorbeeld kunnen gaan om schimmels, emelten (larven van de langpootmug) en engelingen (larven van bepaalde soorten kevers) in grasvelden en enkele hardnekkige onkruidsoorten. Zoals hiervoor beschreven zal ik mij ook hier baseren op het oordeel van onafhankelijke deskundigen over de uitvoerbaarheid van alternatieven. Waar alternatieven moeten worden ontwikkeld, kan de innovatieregeling van de Minister Medische Zorg en Sport daarvoor budget beschikbaar stellen. Op die manier wordt de ambitie optimaal gekoppeld aan het belang dat sportbeoefening in de maatschappij heeft. (...)"

Ook als een beheerder al jarenlang met inachtneming van geïntegreerde gewasbescherming geen gewasbeschermingsmiddelen toepast, kan dat toch nodig zijn omdat preventieve en niet-chemische maatregelen en methoden op dat moment niet toereikend blijken. Als het probleem niet staat in de lijst met uitzonderingen, hoe moet de beheerder dan daarmee omgaan? In regelgeving wordt voor dat soort situaties soms een 'hardheidsclausule' opgenomen, dat is een mogelijkheid (bevoegdheid) om van wetgeving af te wijken als toepassing ervan tot een onvoorziene en onredelijk benadelend gevolg zou leiden voor degene die de wetgeving moet naleven.

De volgende *inhoudelijke aspecten van een hardheidsclausule* zijn tijdens de bijeenkomst benoemd:

8. De lijst met uitzonderingen in bijlage XVII van de Regeling gewasbeschermingsmiddelen en biociden is praktisch toepasbaar. Het is niet nodig of nuttig om te proberen ook 'de laatste procent' te vangen in regels. Regels zijn naar hun aard niet flexibel en kunnen maar lastig op korte termijn worden aangepast. Een uitgebreide tabel die met alle eventualiteiten rekening houdt, gaat ten koste van de noodzakelijke praktische duidelijkheid.

9. Geïntegreerde gewasbescherming is de norm en sinds 2014 verplicht. Onderdeel daarvan is dan wel een tabel met uitzonderingen, maar het begint met de inzet om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te voorkomen of te minimaliseren. Geïntegreerde gewasbescherming is een organisch geheel, het blijft zich ontwikkelen, terreinen worden beheerd met gebruikmaking van gezond verstand, kennis, ervaring en de mogelijkheden die innovaties bieden. Wel moet voorkomen worden dat focus niet eenzijdig op een nul-gebruik moet liggen, het is zaak om alle relevante

parameters in ogenschouw te blijven houden. Het gebruik van bepaalde plantversterkers kan bijvoorbeeld de afhankelijkheid van gewasbeschermingsmiddelen verminderen, maar heeft ook nadelen zoals de belasting van de bodem met onnodige stoffen, of met stoffen die tot milieuproblemen kunnen leiden.

10. In de praktijk ontstaan problemen met onkruiden vooral bij aanleg of renovatie van de velden. Deze onkruiden zijn vaak éénjarig, die problemen lossen zich op kortere of langere termijn bij zorgvuldig onderhoud en gebruik van velden vanzelf op. Als met gezond verstand en na toepassing van geïntegreerde gewasbescherming daarmee rekening wordt gehouden, ook door toezichthouders, is een (complexe) tabel voor noodsituaties niet nodig.

11. Het verdient aanbeveling de lijst met uitzonderingen periodiek, elke twee jaar, te bezien. Vanwege klimaatverandering kunnen nieuwe ziekten, plagen of onkruiden optreden of juist niet meer relevant zijn. Mettertijd kunnen oplossingen voor genoemde problemen beschikbaar komen.

Bijlage

Voorafgaande aan de bijeenkomst van 25 november 2021 zijn de volgende documenten ingediend met betrekking tot eventuele uitzonderingen:

GrasMeesters, Informerende tekst, 8 oktober 2021

Informerende tekst
GrasMeesters.pdf

Golfalliantie, Situaties op golfbanen waarbij het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen vooralsnog noodzakelijk is, 11 november 2021.

Toelichting
precisering Golfalliant

Lumbricus, Chemievrij onderhoud op kort gemaaide grasvegetatie in sport en golf, 23 november 2021

Position paper
Lumbricus BV - Chemi